

Niall Ferguson

COLOSUL

ASCENSIUNEA ȘI DECĂDEREA IMPERIULUI AMERICAN

Traducere de Paul Aneci

POLIROM
2019

Cuprins

<i>Prefață</i>	11
Introducere	27

Partea I

ASCENSIUNEA

Capitolul 1. Limitele imperiului american	51
Capitolul 2. Imperialismul antiimperialismului	71
Capitolul 3. Civilizația ciocnirilor	102
Capitolul 4. Splendidul multilateralism	122

Partea a II-a

DECĂDEREA ?

Capitolul 5. Argumentele în favoarea unui imperiu liberal	149
Capitolul 6. Ori retragerea, ori ipocrizia organizată	172
Capitolul 7. „In-periul” : Europa între Bruxelles și Bizanț	191
Capitolul 8. Ușa care se închide	214

Concluzie : privind către casă	235
--	-----

<i>Anexă statistică</i>	247
-----------------------------------	-----

<i>Mulțumiri</i>	249
----------------------------	-----

<i>Note</i>	253
-----------------------	-----

<i>Bibliografie</i>	291
-------------------------------	-----

<i>Index</i>	309
------------------------	-----

S-au făcut multe în numele umanitarismului în anii 1990; unii sceptici chiar au ajuns să se plângă de „imperialismul drepturilor omului”. Și totuși, la cea mai dezastruoasă încălcare a drepturilor omului, un caz indubitabil de genocid, reacția Statelor Unite și a ONU a fost o apatie lamentabilă. Este vorba despre masacrarea sistematică a populației minoritare tutsi din Rwanda la instigarea liderilor etniei majoritare hutu din această țară.

Cei care au o slăbiciune față de Organizația Națiunilor Unite ca instituție ar trebui să fie forțați să studieze lipsa abjectă de reacție a acesteia la evenimentele îngrozitoare care au avut loc în Rwanda la mijlocul anilor 1990 și în care au murit cel puțin jumătate de milion de oameni. Este bine-cunoscut faptul că atitudinea administrației Clinton a fost determinată, ca de obicei, de teama de a nu fi uciși americani. Decizia de a trimite o forță ridicol de mică, de două sute de soldați americani, pe aeroportul din Kigali în 1994 a avut la bază socoteala respingătoare că „la vreo 85 000 de rwandezi morți merită să-și piardă viața și un american”⁴⁵. Insistența americanilor ca toate forțele ONU să fie cât mai puțin numeroase, tactica lor de amânare a propunerilor de a trimite întăriri, insistența lor ca toate trupele americane să fie plătite în avans de ONU, refuzul lor de a brui transmisiile radio ale populației hutu – acestea au fost neglijențe rușinoase în fața unui genocid cu mult mai grav decât orice se întâmplase în Balcani⁴⁶. Însă și cei care îl consideră astăzi pe președintele francez Jacques Chirac păzitorul conștiinței comunității internaționale ar trebui să mediteze asupra rolului pe care l-a avut Franța în acest episod de coșmar. Căci Franța a fost cea care de la începutul anilor 1990 furniza sprijin militar guvernului dominat de hutu al lui Juvénal Habyarimana. Franța a fost cea care a afirmat că intervenția din Uganda în sprijinul Frontului Patriotic Rwandez al etnicilor tutsi a fost un complot „anglo-saxon” menit să lovească *la francophonie* din Africa. Francezii au fost cei care au trimis trupe pentru a crea „zone sigure” pentru hutu – inclusiv pentru autorii masacrelor – în sud-vestul țării. Și tot francezii au fost cei care au obiectat cu înrâncenare când criza din Rwanda a cuprins și satelitul lor, Zairul, ceea ce a dus la înlăturarea de la putere a unuia dintre cei mai notorii tirani ai erei postcoloniale, mareșalul Mobutu Sésé Séko⁴⁷. În vara anului 1995, când Chirac a vizitat New Yorkul, i-a descumpănit pe niște oficiali de la ONU spunându-le: „Dacă vreți să vedeți un comportament idiot, găsiți oricând așa ceva la americani”⁴⁸. Asta da tupeu.

Clausewitz *redivivus*

Chiar și înainte de 11 septembrie, administrația Bush nu și-a ascuns nerăbdarea în ceea ce privește operațiunile militare sponsorizate de Națiunile Unite. Intenția declarată a noului președinte era să evite „desfășurări de trupe pe durată nedeterminată și misiuni militare neclare”, să realizeze „o retragere ordonată și în timp util din locuri precum Kosovo și Bosnia”. Politica sa era „să propunem principiile noastre cu modestie”, nu „să ne impunem cultura” în mod arogant⁴⁹. Și totuși, atunci când, în calitate de candidat la președinție, George W. Bush criticase în acest fel aventurile de peste mări ale lui Clinton, nu ideea în sine de intervenție militară în străinătate o repudia el, ci doar ideea că astfel de intervenții ar trebui să fie constrânse de ONU. Cum spunea el în timpul campaniei din 2000: „Eu nu cred că trupele noastre ar trebui folosite pentru construcție națională. Eu cred că trupele noastre ar trebui folosite pentru a lupta în războaie și a le

câștiga. Eu cred că trupele noastre ar trebui folosite pentru a ajuta la răsturnarea unui dictator când acest lucru este în interesul nostru. Dar în acest caz [se referea la Somalia] a fost un exercițiu de construcție națională”⁵⁰. „Construcție națională” era o expresie disprețuitoare deoarece era asociată cu ONU. O „schimbare de regim” sub conducerea americanilor era cu totul altceva.

Importanța extremă a acestui lucru a devenit clară după atacurile teroriste din septembrie 2001. De la bun început, președintele Bush a insistat că, în răzburarea lor, Statele Unite nu vor „face deosebire între cei care au plănuir aceste atacuri și cei care li adăpostesc” și că, în cazul în care regimul taliban de la Kabul nu îi va preda pe bin Laden și pe alți membri ai organizației al Qa’eda din Afganistan, acesta va fi înlăturat de la putere. Dintre toți membrii cu funcții superioare ai administrației, el a fost cel mai „cinetic” în forțarea unei schimbări rapide și decisive de regim în Afganistan⁵¹. El a fost cel care a insistat cel mai mult ca războiul împotriva terorii să nu implice doar „lansarea unei rachete de două milioane de dolari asupra unui cort gol de zece dolari, care să nimerească o cămilă în fund”⁵². El a fost cel care a făcut presiuni asupra CIA și a Departamentului Apărării pentru a trimite trupe în Afganistan. Bush a fost cel care a vrut să răspundă terorismului printr-un război total.

În cel mai celebru fragment din capodopera sa, *Despre război*, publicată în 1832, Carl von Clausewitz numea războiul „nu doar un act politic, ci un adevărat instrument politic, o continuare a politicii cu alte mijloace”. „Intenția politică este scopul”, afirma el; „războiul este mijlocul”⁵³. Nu există nici o îndoială că, prin faptul că a fost dispusă să se folosească de război pentru a-și atinge obiectivele, administrația Bush a fost după 11 septembrie mai clausewitziană decât predecesorul său. Adevărul e că lui Clausewitz i-ar fi venit greu să-și închipuie niște inamici echipați cu avioane deturnate, bombe „murdare”, antrax și sarin și capabili să atace oriunde, din Manhattan până în Mombasa. Potrivit „Strategiei de securitate națională” publicate în 2002, inamicul în acest nou război consta în „rețele obscure de indivizi [care] pot provoca foarte mult haos și suferință în țara noastră cu mai puțin decât prețul unui singur tanc”. Campania împotriva unui asemenea dușman nu putea fi decât nespectaculoasă: o arestare pe aeroportul din Frankfurt sau într-o pensiune ieftină din Pakistan, un asasinat într-o vilă din Bagdad sau pe o stradă lăaturalnică din Palestina. În unele privințe, războiul împotriva terorismului a păstrat spionajul din timpul Războiului Rece, dar fără nimic din echipamentele de fațadă: nici vorbă de șiruri compacte de rachete și tancuri, ci doar o gamă din ce în ce mai largă de camere, unele ascunse în cutii de chibrituri, altele orbitând în spațiul cosmic. Dar semăna și cu Marele Joc de demult – jucat iarăși în Orientul Mijlociu, Asia Centrală și Afganistan, dar de data aceasta cu diverse gadgeturi. Războiul împotriva terorismului trebuia să contracareze noile avantaje tehnologice ale teroristului (puterea și dimensiunile reduse ale explozibililor moderni) cu ajutorul celor ale spionului modern (puterea fără precedent a tehnologiilor moderne de supraveghere).

Ceea ce Clausewitz ar fi recunoscut cu ușurință era războiul paralel în care s-a implicat administrația Bush: împotriva unor state „care ofereau adăpost” sau acordau altfel de sprijin unor organizații teroriste. O consecință a atacurilor din 11 septembrie a fost că acestea au spulberat pentru totdeauna iluzia că americanii se pot retrage pentru a se bucura de roadele productivității lor în spatele unui scut antirachetă, lăsând țările înapoiate ale lumii să se îndrepte spre pierzanie. Căci terorismul se dezvoltă tocmai în regimurile „bandit” și în statele „eșuate” sfâșiate de conflicte pe care unii republicani

crezuseră cândva că America le poate ignora. Acest gen de război – intervenția pentru a răsturna guverne nepotrivite – nu este ceva nou și nici nerealist. Ba chiar la asta au excelat reprezentanții epocii victoriene. Un exemplu tipic a fost războiul împotriva mahdiștilor sudanezi; uciderea generalului Charles Gordon de către acești zeloți wahabiți la Khartoum a fost (prin impactul său public) un 11 septembrie al epocii victoriene, ei fiind în cele din urmă înfrânți în 1898 de o forță expediționară puțin numeroasă, dar bine înarmată în spectaculos de asimetria bătălie de la Omdurman⁵⁴. Cam așa își făcea socotelile și Bush. Deși nu exista nici un plan pentru o schimbare de regim în Afganistan, CIA și Comandamentul Central s-au grăbit să încropească unul⁵⁵. S-a folosit din nou puterea aeriană cu efecte devastatoare. Însă Operațiunea „Libertate durabilă” s-a remarcat prin rolul jucat de peste o sută de agenți CIA și mai mult de trei sute de membri ai Forțelor Speciale în stimularea Alianței Nordului, care era antitalibană, și în convingerea altor comandanți militari afgani să treacă de partea lor⁵⁶. Primele atacuri aeriene ale americanilor au avut loc în 7 octombrie, la mai puțin de o lună după ce fusese distrus World Trade Center. În două luni, conducerea talibană fusese alungată din Kabul. Hamid Karzai era investit ca șef al unui guvern interimar înainte de sfârșitul anului.

Organizația Națiunilor Unite nu putea obiecta la un Omdurman afgan, mai ales în atmosfera febrilă de la sfârșitul anului 2001. Regimul taliban îl adăpostea pe Osama bin Laden din mai 1996. Deși detaliile operaționale ale atacurilor din 11 septembrie au fost puse la punct în Europa și în Statele Unite, creierul din spatele lor nu era altul decât bin Laden; și totuși, talibanii au refuzat să-l extrădeze. Din punctul de vedere al ONU, era deci un act legitim de autoapărare din partea Statelor Unite să procedeze așa cum o făcuseră. Deja în iulie 2001 Consiliul de Securitate descria regimul taliban drept „o amenințare la adresa păcii internaționale și a securității în regiune” (rezoluția 1368). După izbucnirea războiului, Consiliul de Securitate a fost foarte atent să nu facă nici o referire la Statele Unite, limitându-se să-și exprime într-un mod inofensiv sprijinul pentru „eforturile poporului afgan de a înlocui regimul taliban” (rezoluția 1378). Însă, deoarece administrația Bush a instalat rapid un nou guvern în Afganistan, ceilalți membri ai Consiliului de Securitate nu au avut de ce să se plângă. Și ceilalți membri NATO au acceptat ușor invitația de a acorda asistență în ceea ce privește ocupația de după război. Din toate aceste motive, schimbarea de regim a fost salutăată fără rezerve de „comunitatea internațională” în ciuda precedentului cât se poate de evident care se crease.

Într-un discurs susținut la West Point în iunie 2002, președintele Bush a relansat vechea idee a războiului „preventiv”, în favoarea căruia Casa Albă a adus argumente mai detaliate trei luni după aceea în documentul de 33 de pagini intitulat „Strategia de securitate națională a Statelor Unite”. Pentru că (așa cum spunea vicepreședintele Cheney) „armele de distrugere în masă aflate în mâinile unei rețele teroriste sau ale unui dictator criminal... constituie o amenințare cât se poate de gravă”, președintele, în calitate de comandant suprem, invoca dreptul de a preveni orice „risc mortal” pentru securitatea Americii. „Fiind o chestiune de bun-simț și de autoapărare”, America avea să „acționeze împotriva unor asemenea amenințări emergente înainte ca acestea să se concretizeze pe deplin”⁵⁷. Mulți critici au considerat această „doctrină Bush” o îndepărtare periculoasă, chiar revoluționară de practica americană de după 1945⁵⁸. Și totuși, ideea că o acțiune preventivă ar putea fi necesară în fața unei amenințări iminente nu era o modificare majoră în politica americană⁵⁹. Aspectul radical al doctrinei Bush nu era atât teoria, cât

practica. Ideea era pur și simplu că, atunci când președintele Bush a spus că este pregătit să lupte pentru libertate și împotriva terorismului în „toate colțurile lumii”, el chiar vorbea serios. Iar dacă singurul mod de a înfrânge terorismul era răsturnarea regimurilor care îl sponsorizau, el nu avea să șovăie.

Cine urma? În anii 1990 existaseră elemente în interiorul Partidului Republican care tânjiseră la o reglare de conturi cu Saddam Hussein. Aproape imediat după 11 septembrie, secretarul Apărării Donald Rumsfeld a început să facă presiuni pentru ca războiul împotriva terorismului să vizeze nu doar Afganistanul, ci și Irakul, opinie exprimată și de vicepreședintele Dick Cheney. Bush a fost cel care s-a opus, insistând că la început atenția trebuie să se concentreze asupra talibanilor, care îi adăposteau pe autorii atacurilor din New York și Washington. Însă asta nu însemna că Bush se opunea unei schimbări de regim la Bagdad la o dată ulterioară. În discursul său despre starea Uniunii din 29 ianuarie 2002, el identifica în mod explicit Irakul drept una dintre cele trei ținte principale de pe o „axă a răului”, alături de Iran și Coreea de Nord. Acum singura întrebare era dacă se putea baza pe alianțele deja stabilite și pe instituțiile multilaterale – a căror importanță, întâmplător, nu o negase deloc în „Strategia de securitate națională”.

Existau multe motive legitime pentru un război autorizat de ONU împotriva lui Saddam Hussein – aproape prea multe. În anii 1990 guvernul irakian nu numai că dezvoltase arme biologice și chimice (pe acestea din urmă le folosisese – inclusiv gaz muștar și sarin – împotriva kurzilor din Halabja), dar încercase și să achiziționeze arme nucleare. Comisia Specială a Națiunilor Unite instituită după Războiul din Golf prin rezoluția 687 a Consiliului de Securitate a primit sarcina de a se asigura că armele de distrugere în masă ale Irakului sunt eliminate sau neutralizate; până ce UNSCOM avea să confirme că s-a făcut acest lucru, rămânea în vigoare un embargo, prin care Irakul era împiedicat să-și exporte petrolul⁶⁰. Încă de la început, Saddam a obstrucționat eforturile comisiei speciale. În repetate rânduri, declarațiile irakienilor privind armele interzise care fuseseră produse s-au dovedit a fi false. În 1994, irakienii au încetat să mai coopereze cu UNSCOM și le-au permis inspectorilor să-și reia activitatea doar atunci când s-au confruntat cu amenințarea unei acțiuni militare. La fel s-a întâmplat și în 1997, când inspectorilor li s-a interzis accesul la anumite obiective, ceea ce a suscitat o nouă amenințare cu o acțiune militară, măsură care a fost evitată abia în februarie 1998, când Kofi Annan s-a deplasat la Bagdad și l-a făcut pe Saddam să mai promită o dată că inspecțiile puteau fi reluate. Cooperarea nu a durat decât vreo câteva luni. Raportul final al Comisiei Speciale a fost atât de incriminator, încât Statele Unite și Marea Britanie au bombardat (Operațiunea „Vulpea deșertului”) anumite obiective presupuse a fi baze de fabricare a armelor de distrugere în masă. În 1999 a fost înființat un nou corp de inspectori (UNMOVIC), însă acestuia i s-a permis accesul în Irak abia în noiembrie 2002⁶¹.

Încălări ale drepturilor omului, dacă nu chiar genocid; sponsorizarea unor organizații teroriste, îndeosebi Abu Nidal; încălcarea convențiilor privind armele chimice și biologice; tentative de achiziționare a unor arme nucleare – rechizitoriul la adresa regimului lui Saddam era într-adevăr lung la începutul noului secol. Totuși, lipsea în mod clar din acesta orice probă irefragabilă privind implicarea în atacurile din 11 septembrie. Având în vedere lista de încălcări ale dreptului internațional de către Saddam și disprețul lui manifest față de numeroasele rezoluții ale Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite pe care le cauzase – 17 în doar patru ani⁶² –, singurul mister este de ce nu a fost invadat Irakul înainte de 2003.

Explicația trebuie căutată în atitudinea celorlalți membri permanenți ai Consiliului de Securitate. S-ar fi putut crede că aceștia ar fi împărtășit dorința americanilor de a-l vedea pe Saddam dezarmat. Acest lucru era valabil în cazul Marii Britanii. Și totuși, Franța, Rusia și China au încurajat în mod subtil nerespectarea de către irakieni a regimului de control al armelor. Doar Statele Unite și Regatul Unit au amenințat cu acțiuni militare și le-au pus în practică pentru a asigura respectarea regimului de control. La sfârșitul anului 1999 președintele UNSCOM, Richard Butler, a fost atât de revoltat de comportamentul celorlalți membri permanenți, încât i-a acuzat că încearcă să „îngroape” comisia specială⁶³. În mod cert, aceștia nu s-au arătat prea entuziasmați de relansarea programului de inspecție, aparent defunct. Nu a fost ultima dată când francezii în special aveau să se folosească de puterea lor asupra Consiliului de Securitate pentru a obstrucționa nu doar politica externă americană, ci și dorințele clar exprimate chiar de Consiliul de Securitate.

S-a scris mult în ultimul an despre „eșecul” diplomației americane în 2003. Atunci când Statele Unite au intrat în război cu Irakul, o serie de democrați de frunte l-au acuzat pe președinte pentru prostia lui. „Sunt mâhnit, mâhnit că acest președinte a dat greș atât de lamentabil la capitolul diplomație”, declara Tom Daschle, liderul minorității din Senat. „Probabil cea mai nereușită gestionare a aliaților pe care am văzut-o de ceva vreme încoace”, a fost verdictul kongresmenului Steny Hoyer. „Când am devenit o națiune care își ignoră și își ocărăște prietenii, despre care spune că sunt irelevanți?”, se întreba Robert Byrd, venerabilul senator democrat. Astfel de opinii erau exprimate și de comentatori mai cerebrali, în special de Stanley Hoffman, precum și de membri ai echipei de politică externă a administrației anterioare⁶⁴. Și totuși, s-ar putea afirma la fel de bine că președintele Bush și consilierii săi au fost *prea* diplomați în abordarea lor. Căci mai ales dorința lor de a *nu* acționa unilateral a condus la fiasco-ul „celei de-a doua rezoluții”, total lipsite de relevanță (care, dacă ar fi fost adoptată, ar fi fost mai degrabă o a 22-a rezoluție privind Irakul). Obiectivul fundamental al politicii americane, cu toate acestea, era consecvent și a fost atins – este vorba despre eliminarea definitivă de la putere a lui Saddam Hussein. De asemenea, Statele Unite au reușit să facă asta cu sprijinul unora dintre aliații lor tradiționali, deși nu al tuturor, construind ad-hoc o „coalitie a celor dispuși” exact în modul în preconizat de strategia de securitate națională a președintelui. Nu diplomația americană dăduse greș, ci diplomația acelor care credeau că pot să oprească războiul sau măcar să izoleze Statele Unite.

Administrația Bush și-a pierdut răbdarea în privința lui Saddam în a doua jumătate a anului 2002. Vicepreședintele Dick Cheney își exprimase public încă din 26 august dezgustul față de „jocul «înșală și retrage-te»” al lui Saddam. Cartea lui Kenneth M. Pollack *The Threatening Storm* conchidea: „Singurul demers prudent și realist care le rămâne Statelor Unite este să lanseze o invazie amplă în Irak pentru a zdrobi forțele armate irakiene, a înlătura regimul lui Saddam și a elimina armele de distrugere în masă din această țară”. Această soluție, susținea el în mod plauzibil, ar fi de preferat continuării la nesfârșit a politicii de îngrădire cu care echivalau combinația de sancțiuni, inspecții în domeniul armelor, zone de excludere aeriană și prezența militară americană în state învecinate⁶⁵. Totuși, inclusiv din respect pentru dorințele prim-ministrului britanic Tony Blair, s-a luat decizia de a se sesiza Consiliul de Securitate⁶⁶. Rezultatul a fost rezoluția 1441 a Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite, ce repeta – în mod detaliat – numeroasele păcate de omitere și comitere, sfidare și nerespectare de care se făcea

vinovat Saddam, dar oferea Irakului „o ultimă ocazie de a-și respecta obligațiile de dezarmare în temeiul rezoluțiilor relevante ale Consiliului”, cerând în decurs de 30 de zile „o declarație actualizată, exactă și completă privind toate aspectele programelor sale de dezvoltare a armelor chimice, biologice și nucleare” și preconizând o reluare a inspecțiilor în domeniul armelor. În încheiere, rezoluția reamintea oarecum neconvingător avertizările anterioare ale Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite potrivit cărora Irakul „va avea de suportat consecințe grave dacă își încalcă încontinuu obligațiile”⁶⁷. Pentru americani, picătura care a umplut paharul – poate ultimul șuvoi de picături – a fost declarația de 12 000 de pagini a irakienilor ca răspuns la această solicitare, pe care ei au considerat-o „un document care nici măcar nu este credibil”⁶⁸.

Acum Bush și consilierii săi aveau două motive întemeiate pentru a lua măsuri. Iată care erau acestea :

1. că în mod sistematic Irakul nu se conformase dispozițiilor din rezoluțiile Consiliului de Securitate al ONU și *era posibil* – desigur, nimeni nu putea fi sigur, tocmai din cauza refuzului irakienilor de a coopera – să-și fi menținut sau recuperat capacitatea de a utiliza ori de a exporta arme chimice sau biologice și
2. că Saddam era un tiran sângeros care comisese crime împotriva umanității, dacă nu chiar genocid.

Independent de aceste justificări legitime pentru un război de dezarmare și/sau de eliberare, par să fi fost prezentate încă trei argumente practice în favoarea trecerii la acțiune :

3. că răsturnarea lui Saddam ar putea ajuta la depășirea impasului în care se află procesul de pace din Orientul Mijlociu transmițând un semnal neechivoc de ostilitate către orice regim care ar sfida Statele Unite – *pour encourager les autres*, nu doar pentru a scăpa de Saddam,
4. că crearea unui Irak democratic ar putea iniția și o totală „transformare a Orientului Mijlociu” (cum spunea Condoleezza Rice), Irakul servind din nou ca exemplu pentru celelalte state arabe, și
5. că faptul de a controla Irakul ar putea duce la crearea de baze alternative pentru trupele americane în Orientul Mijlociu, permițându-le să părăsească Arabia Saudită (și astfel să îndeplinească măcar una dintre cererile islamiştilor radicali)⁶⁹.

Nu toate elementele din cadrul administrației Bush acceptau aceste argumente suplimentare în favoarea unei intervenții – existau diferențe de opinie chiar și în interiorul Departamentului Apărării –, dar se pare că președintele le considera legitime pe toate trei. Venise vremea pentru utilizarea clausewitziană a războiului pentru atingerea acestor obiective politice.

A urmat o încercare nereușită, însă foarte păgubitoare a guvernului francez, susținut de guvernul Germaniei și de cel al Rusiei, de a opri războiul. În 20 ianuarie, ministrul francez al Afacerilor Externe, poetul și istoricul Dominique de Villepin, declara la o conferință de presă de după o ședință a Consiliului de Securitate că francezii nu se vor „asocia cu o intervenție militară care nu este susținută de comunitatea internațională”⁷⁰. Două zile mai târziu, președintele Chirac a confirmat acest punct de vedere în cadrul unui discurs cu ocazia a 30 de ani de la semnarea Tratatului franco-german de la Elysée,